

Constructe sociale în proza lui Radu Flora. Romanul *Vârtejul*

Carmen DĂRĂBUȘ

Reconfigurarea concretă a realului, reprezentările grupurilor etnice minoritare despre sine și despre ceilalți se articulează multiplu în context multietnic, așadar implicit multicultural, se realizează și pe cale livresc-artistică, ca un mod special de cunoaștere și comunicare. Disciplinele științelor umaniste reușesc să fuzioneze elemente ale constructelor într-o viziune interdisciplinară care își are punctul de plecare în psihologia socială, formând un model relativ unitar al fenomenelor reprezentationale. Scriitor aparținând minorității române din fosta Iugoslavie și cofondator al studiilor universitare românești din aceeași țară, Radu Flora și-a asumat un rol de catalizator și de observator al acestei comunități parte a trilogiei care construiește adevărate reprezentări sociale (*Capcana*, *Vârtejul*, *Zidul*) ale unui mediu multicultural și multilingvistic – în special provincia Voivodina din a doua jumătate a secolului trecut, înainte și după cel de-al doilea război mondial. Analiza literaturii diasporei pune în lumină procese de transformare a realității sociale într-un obiect mental fragmentar pentru care reprezentările preluate de individ din mediul social sunt produsul elaborării și prelucrării mai multor generații, înspârghiile de raportare în relațiile interetnice sunt mai complicate pentru că memoria colectivă este stratificată inegal, cunoaște rupturi, diluări, dar și o îmbogățire a perspectivelor. Reprezentările nu se raportează la percepții spontane – chiar dacă ele se sedimentează, prin filtrare, în timp, ci se referă la imagini de durată, purtătoare de mesaj al unui individ sau al unui grup: „Reprezentările sunt construite, dezvoltate și purtate de grupurile sociale. Cercetarea trebuie să surprindă legătura existentă între un grup social și obiectul reprezentării” (Curelaru 2006: 37). Contextul în care se mișcă personajele lui Radu Flora este unul al mozaicului etnic, cu solidarizări și desolidarizări în funcție de interesele de grup sau de cele individuale. Literatura conturează constructe sociale la nivel individual și colectiv, structurate literar-antropologic, în special dacă formula narativă este una predominant de realismul verist: „Obiectivitatea auctorială poate însemna în fine ceea ce Flaubert a denumit *impassibilité*, un simțământ detașat sau de desptimire față de personajele și evenimentele proprii povestirii” (Booth 1976: 116). Autorii recrează mecanisme prin care personajele se raportează la un mediu social, colorat afectiv, politic, istoric etc.

Trilogia lui Radu Flora schițează o conștiință colectivă a românilor din Voivodina, conștiință cristalizată în raport cu alte etnii ale acestei regiuni interculturale – care coroborează idealuri, sentimente, reprezentări ce dictează comportamente individuale și colective, articulate într-o realitate comună unui

ansamblu social. De la muncile câmpului, relațiile de familie, mediile profesionale, influența politicului până la interferența culturilor – care, constat, nu a creat o reală aculturație – totul reușește să întemeieze construcții socio-cognitive relativ unitare, investite cu semnificații dictate de procesul activității mentale. În cazul romanului *Vârtejul*, al doilea roman al trilogiei, aceste constructe sunt puternic marcate de etnic în contextul ex-iugoslav. Eșecul romanului este bipolar, cu două perspective care alternează: personajul principal, tânărul învățător Mihai Câmpeanu, încearcă să se integreze în comunitățile unde va fi repartizat (trind iubiri succesive pentru Marioara, Eva Pitac, Viorica, Lenuța), amintindu-și serviciul militar în Hercegovina, dominat de alt tip de cultură decât cel din Voivodina, într-un oraș preponderent musulman, „Cu biserici și cu moschee. Cu mahalale. Și inevitabila *cearșie*. Cu cafenele și cu ceainici. Cu prăvălii și cu prăvălioare. Cu multe ateliere. Un adevărat bazar” (Flora 1980: 12). După existența sa la interferența culturii sârbești cu cea română, maghiară și germană, contactul cu orașul fondat de turci în secolul al XVI-lea îmbogățește perspectiva asupra unei zone eterogene, cu acomodări și rupturi succesive; fiul al Câmpiei Panonice (numele Câmpeanu este simbolic), obișnuit cu azerii ramificate și întinse, are nevoie de puțin timp pentru a se familiariza cu locurile: „Arhitectură cu elemente osmanlii. Bizantine. Romanice. Renascentiste. După cum era și populația. Ortodox. Musulman. Catolic” (Flora 1980: 12), spre deosebire de casele vechi din satul voivodinean Glogov, unde va lucra la un moment dat. Reședința mitropolitului Hercegovinei și a episcopului catolic, alături de imam, Câmpeanu reține în istoria orașului prin experiența directă, mai ales în zilele libere. Militarii alături de care își satisface serviciul militar alcătuiesc un mozaic reprezentativ pentru acea parte a Balcanilor; prietenii săi erau croatul Mile și macedoneanul Petre Stefanovschi. Nu etnia, ci calitatea umană contează în contexte normale, care exclud politicul, războiul. Utilizarea limbii materne este judecată în termeni practici; singurul român care-și execută serviciul militar era în altă unitate, simțea nevoia să vorbească limba română, dar „nu exista nici un folos practic de pe urma folosirii acesteia” (Flora 1980: 27), iar „limba sârbă era limba în care se înțelegeau cu toții” (Flora 1980: 28). Din Mihai Câmpeanu devine Mihailo Chempean. Intrat în conflict cu autoritățile în prima parte a trilogiei, salvat prin efectuarea serviciului militar, este repartizat la Glogov, după tentativa de a reveni la Plopu, unde autoritățile doresc să trimită în locul lui un învățător sârb, care nu este primit de comunitate pentru clasele cu predare în limba română. Sat locuit preponderent de nemici, apoi de sârbi, românii și maghiarii află în într-un relativ echilibru de raporturi sociale până la izbucnirea celui de-al doilea război mondial, mai târziu relațiile se vor tensiona și restructura, în funcție de coalițiile în care intră etniile și națiunile – sârbii și românii de o parte, iar nemicii, de cealaltă parte. Scrisorile expediate către mama sa sunt un pretext de a descrie zona de puternică influență musulmană a Regatului Sârbesc: fesurile roșii, cu ciucuri, în irate în vitrine, papucii galbeni din piele de vișel, bogat ornamentați și cu talpa căptușită, mori țile aurii de măcinat cafea, braga și sarailiile, moscheile, bisericile de diverse confesiuni, arhitectura – astfel că micul alcătuire a Hercegovinei este perceput ca un loc oriental-cosmopolit. Soldații analfabeți din diversele regiuni aflate sub administrație sârbească erau colarizați în limba sârbă, iar scrierea – cu litere chirilice. Incursiunile în trecutul apropiat al efectuării serviciului militar, care

desparte prima parte a trilogiei de cea de-a doua, alcătuită din romanul *Vârtejul*, are rolul de a face legătura între evenimente, oglindind constructe sociale din două perspective opuse și aflate sub influențe diferite ale Regatului Sârbesc: dincolo de elementul comun dat de cultura și administrația sârbă, rămân *patternuri* puternice turcești, pe de o parte, austro-ungare, pe de alta.

Radu Flora reface bine și articulează funcțiile colii, care încearcă să streze un echilibru între interesele de grup etnic și cele profesionale, în funcție de care inspectorul cercuial face numirile în învățământ. Lupta dintre radicali și democrați ajunge să implice și sistemul educațional, minoritățile trebuind să facă față la cel puțin două provocări importante: păstrarea culturii și a limbii materne, evitarea amestecului în politic, în special cea din urmă mai greu de realizat. Inspectorii înșiși pot păstra cu dificultate neutralitatea (inspectorul Martinov este radical convins, pe când inspectorul Tomici, simpatizant al cauzei românești prin fapte, evită implicarea politică). Aplicarea reciprocității în Convențiile dintre state vizează și coala:

Învățământul decurge în coală în limba sârbocroată. Măcar că nemții ar avea dreptul, după Convenția de pace, să aibă secții în limba lor. Dar, fiind cam un sfert din elevii români și unguri, ce putem face?... [...] cu România am semnat, de mai mulți ani, o Convenție colară. Avem și noi coli în limba noastră la ei. [...] și copiii români, cu cei nemici și maghiari – și căiva copii sârbi care există în sat – făceau cu toții cursuri în limba sârbă. Dar avem sugestii, din partea conducătorilor politici români, să aplicăm Convenția. Să deschidem secție română și la Glogov (Flora 1980: 54-55).

Deschiderea și menținerea unei secții în limba română pentru clasele I-IV (o clasă combinată) devine o luptă tenace, cu toate că aprobarea este ușor obținută din motive de tactică politică, așa cum însuși inspectorul recunoaște: „Ar fi bine să deschidem și secție românească. Prea și-au luat nemții de acolo nasul la purtare” (Flora 1980: 56). Lupta dintre două etnii avantajează, astfel, etnia română; într-un asemenea context, este firească restructurarea permanentă a reprezentărilor sociale. În primele clase, I-II, limba de studiu este, fie și neoficial, preponderent germană, în timp ce pentru clasele III-IV există exclusiv învățatori sârbi, deși învățatorii nemici comunică în sârbă cu copiii celorlalte etnii, iar cu ai lor – în germană. Învătorii nemici, sârbi, maghiari, români care-și cunoșteau în mai mic sau mai mare măsură limba, recurgeau la „limba statului” sau „limba administrației”, cum este numită adesea sârba, pentru comunicări mai ample. Copiii de etnie română ezită să frecventeze cursurile pentru că se simt marginalizați, dezvoltând un complex de inferioritate; alcătuirea unei clase cu predare în limba română dă speranță atât copiilor și părinților, cât și învățatorului, care speră că va avea efectivul numeric necesar. Trăind la întretăierea imperiilor, limba oficială, implicit de colarizare, se schimbă de la o generație la alta; părinții au făcut coală în limba maghiară, iar așa cum directorul Miatov remarcă,

copiii nemici sunt cam agasași. Cam obrăznicuși. Își cam bat joc de colegii lor români. De împrăc mîntea lor. De traistele lor colare. Esute la război. De opincile lor. De căciulile lor. [...] Își bat adesea (Flora 1980: 123).

Această cerșă în limba germană, creând disconfort autorităților. Românii sunt valorizați pozitiv de către sârbi și de către autorități, în general, fapt ce facilitează crearea unei cerșă în limba română. Desigur, religia ortodoxă comună este un factor coagulant în fața unui dușman presimțit, iar izbucnirea războiului va confirma acest lucru. Clasa dorită se coagulează, cu toate că un număr mic de elevi, care au început școala în urmă cu doi-trei ani, continuă studiile la școala sârbo-germană din rațiuni practice: germana este percepută ca limbă internațională, iar sârba este limba oficială a statului. Părăsirea limbii materne are valoare emoțională, o cunosc, dar ei se orientează pragmatic. Preocuparea principală a tânărului învățător era să-și învețe forma literară a limbii române, pentru că „toți copiii răspundeau în dialect”¹ (Flora 1980: 139). Susinut de colegii și sârbi, tratat cu respect mai mult sau mai puțin politic de colegii germani și maghiari, Câmpeanu reușește să constituie o clasă, succesele nu întârzie să apară, dar apoi va trebui să depună eforturi pentru a rămâne independent politic. Partidul Național Român se face tot mai simțit prin publicarea „Solii”, iar refuzul învățătorului de a se implica politic este luat drept trădare, nu neutralitate, ba de un partid, ba de altul, ba de propria sa etnie, ba de populația majoritară. De un tratament similar are parte primarul vaner, care evită excesele radicalilor din Kulturbund, iar tinerii germani îl consideră trădător. Marele succes școlar al copiilor care învață limba română literară se transmite în familiile, care înlocuiesc în unele regionalisme subdialectale cu forme corecte, cu toate că la început acestora li se pare rău ciudate, dat fiind faptul că aceste comunități au pierdut contactul cu dezvoltarea limbii române literare din aramă.

Cutumele celorlalți sunt atent receptate încă din copilărie; Mihai Câmpeanu își amintește o scenă din Glogov, în care etnicii germani plecau la munca câmpului în trăsuri, femeile purtau pantaloni mari, galbene, din paie, bărbații nu purtau obielele balcanice, ci pantofi – dându-i senzația că erau mult prea bine îmbrăcați pentru asemenea activități cotidiene. Într-un sezon, din papuci de piele, ghete sau bocanci, paltoane lungi căptușite cu blană de oaie ori paltoane scurte din abăgroasă, pantaloni epici din catifea sau din *šubā*². Spre deosebire de cele ale românilor, nu erau mișcătoare ori cu model scos în afară, ci turtite, confecționate cu atenție în ateliere, nu făcute la domiciliu; culoarea albă domina. Totuși se pare că Câmpeanu un semn al prosperității și al unui nivel de viață superior celorlalte etnii. O înțelegere diferită, în special a tinerilor, o uniformă paramilitară schișată, începeau să aibă simpatizanii radicali ai organizațiilor germane – cizme negre, epici negri fără cozoroc, mai curând mărțurau decât mergeau, iar tonul era grav-agresiv. Satul era plin de biciclete, de prăvălii și ateliere meșteșugărești, cu firme impunătoare, în germană și în sârbă, pe când clădirile care aparțineau sistemului administrativ al statului aveau firme doar în limba sârbă. Cu plăcută surprindere observăm un nume românesc, al croitorului, dar scris în sârbă: Jon Krecu (Ion Crețu). Etnia germană este pozitiv valorizată, până la izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Contaminarea culturală era puternică și dictată de grupul etnic majoritar. Toți locuitorii se salutau în germană, nici îmbrăcăminte nu era o marcă a unei comunități, ci destul de unitară, arhitectura adoptată era vârstnică:

¹ De fapt, este vorba despre subdialectul bănățean.

² Ciulă, apăsător – din material textil căptușit cu blană.

case cu trei ferestre la strad , între care una „umflat ”, ieșit în afară prin două mici geamuri laterale, în loc să fie încastrat în zid – un adevărat observator – ușa de intrare era mică, așezată sub *formaorul*³ din fașă, cu deschidere spre un târnă construit pe stâlpi de-a lungul casei. Casele considerate moderne aveau patru geamuri la stradă. Casa Vioric și Iencea era cea a unor oameni înștrâniți; arhitectura nu marca apartenența etnică, ci starea materială, mărcele etnice fiind unele de mici detalii:

Curtea le era bine aranjată. În fond, era împărțită în două. De un hambar. Cu o poartă mare. Care desprindea curtea propriu-zisă de arie. Aici erau jivinele. Fântâna de apă. Oboarele de porci. Tala de cai. Cupa de paie. Și altele. Necesare unei gospodării. Răneții. În fund de tot era grădina. Ascunsă de arie de cupa de paie. Și de un opron. Pe trei corni. Pentru lemne. Grape. Plug. Și altele. Trăsura era în altă parte. Ceva mai în față. Aproape de fântână (Flora 1980: 80).

Spre centrul așezării, casele deveneau tot mai impunătoare și tot acolo se acumula activitatea de negoț și meșteugărie – băcănia, croitoria, pantofăria, cafeneaua – acestea în proprietatea nemților și a evreilor. Confesiunea religioasă juca un rol important în structurarea comunității eterogene, dimensiunea bisericii semnificând predominanța unei etnii sau a alteia: „Biserica era mare. Impozantă. Catholică. Nemțească. În stil gotic. Românii aveau o biserică mai modestă. În partea lor a satului” (Flora 1980: 76). Preotul german Franz Fuchs, vorbea limba germană cu toată simțirea, dar slujba o ținea în limba latină. Preoții organizau ore de religie menite să mențină și să structureze și mai bine apartenența la un grup social; publicația „Solia”, în limba română, era condusă de preotul Vasile Filipescu, având colaboratori majoritari tot preoți ortodocși, iar în jurul acesteia se închegea o societate culturală, „Biruința”, care transformă ziarul într-unul de propagandă, având ca slogan *Sângele națiunii*; una din revendicările importante era autonomia culturală, văzută „mereu în colizie cu alte culturi. Cu alte națiuni. Mai ales cele conlocuitoare. Care se puneau în confruntare. Se ciocneau. În veșnice antagonisme. Reale sau inventate” (Flora 1980: 90). O altă societate culturală puternică, rapid orientată politic, era cea germană, „Eintracht” („Unirea”), devenită „Kulturbund” odată cu acutizarea relațiilor etnice din apropierea celui de-al doilea război mondial. Revendicările erau similare cu cele ale „Biruinței”, însă nucleul nu-l constituia preponderent preoimea, ci, alături de preot, în aceeași măsură intelectualii comunităților germane, purtători social bogat și medie, ceilalți orientându-se, precum românii din aceeași categorie socială, spre J.R.Z.⁴:

Dar cinismul și prepotența [...], megalomania, brutalitatea lor, spiritul militar, au reușit să respingă o parte a populației germane. Pe răniții harnici. Statornici. [...] Mica diasporă românească de la Glagov nu era nimic în ochii celor de la *Eintracht*. [...] Cel mult dacă își îndestoiniceau cu denumirea generică de *Rumanien*” (Flora 1980: 95).

În mod tradițional, intelectualitatea rurală, alături de mica-burghezie, ocupă un loc central în luarea deciziilor pentru comunitate și în ceea ce înseamnă „puterea

³ Denumire dată unui spațiu boltit care precede intrarea în casă, un hol exterior.

⁴ J.R.Z. – sr. Jugoslovenska Radikalna Zajednica (Uniunea Radicală Sârbă).

exemplului”, reprezentând, la scară mai mică, rolul social puternic: „rolurile ocupă o poziție mediană în memorizarea socială, fiind când se întâlnesc implicitul și explicitul, trecutul și prezentul, cadrele de constrângere și jocurile de interacțiune” (Kaufmann 2008: 34). Neavând un partid etnic pe care să-l voteze, ori se abțineau de la vot, ori votau, mai ales românii, cu cele două partide rivale tradiționale și puternice în Serbia, O.D.U. (Opoziția Democratică Unită) și J.R.Z. Intoleranță etnică par să manifeste mai ales generațiile tinere, doritoare de a pune imediat mâna pe putere și fără practica îndelungată a relațiilor sociale firești, care duc la diverse forme de acceptare și de toleranță: „puterea se constituie împotriva societății, drept pentru care [...] aceasta o părăsește într-un fel în afara sa și iese sub control tentativ al sale coercitive” (Mihăilescu 2009: 169). Astfel, radicalizarea unei prietenii a *Eintrachtului* și transformarea, în timp, în organizație paramilitară a *Kulturbundului* se datorează unui nucleu tânăr care se vrea reformist și ultrapragmatic, dar și unii tineri din J.R.Z. și-au creat o uniformă paramilitară – cămașă albăstrăie cu mâneci scurte, pantaloni scurți, negri, cu centură proeminentă; eșecurile personale sunt puse pe seama Celorlaltă, incapacitatea de a prospera ar putea fi schimbată în succes dacă ceilalți etnici din Serbia ar fi pe rând „de bună voie” arăstă. Să plece. Fiecare în arăstă. În granițele sale. Etnice” (Flora 1980: 112) – cum spune soldatul Marco Niveici, coleg de armată cu Câmpăneanu și detestat de aproape toată lumea. El nu vedea identități personale în ceilalți, ci îi vedea ca simpli purtători ai stereotipurilor în general negative ale unei comunități etnice. Își supravalorizează apartenența, diminuând-o pe a altora și alterându-i, implicit, viitorul, pentru că orice grup social care nu-și evaluează corect trecutul și prezentul riscă să fie surprins nepregătit de întâmplările viitorului: „Omul nu poate modela forma viitorului fără să fie conștient de condițiile sale prezente și de limitele trecutului său” (Cassirer 1994: 249). Lumea era împărțită iremediabil în Noi și Celălaltă, tind consecvent punile dintre categoriile stabilite de el însuși. Românului îi dă ordine: „-Hej, Vlah!... Ei, valahule!...” (Flora 1980: 115) și spune glume cu conținut jignitor la adresa românilor, iar unui albanez îi spune „iptar puturos”, declanșând riposta fizică dură (și firească) a acestuia. Atitudinile extremiste, intolerante se conturează, a adă, în toate etniile prin valorizarea excesivă a apartenenței etnice, ignorând o natură umană comună, precum și valorile individuale: „Între identitatea individuală a fiecărui om și identitatea antropologică a speciei se află un fir nesfârșit de identități relative și active. Una dintre acestea este identitatea etnică [...]” (Georgiu 1997: 77).

Tensiunile se amplifică odată cu semnele războiului în Europa: „Comercianții și meșteșugarii nemici erau, în bloc, *Ein-Kult*. și-i sabotau pe ceilalți. Că și erau. Concurenți. Evrei. Români. Corpuri străine” (Flora 1980: 158). Rând pe rând, germanii evită comercianții de alte etnii decât cea germană, odată cu izbucnirea războiului sfârșind prin a-i agresa: „La evreul Rozman se duceau mai des românii. Fiindcă era om bun. Prietenos. Amabil cu toată lumea. și veneau pomiliari din alte sate. Sârbi și români. Tot la Rozman la moară” (Flora 1980: 159). Marca puternică a apartenenței ei la o etnie sau alta este și refuzul de a vorbi altă limbă decât cea a grupului său etnic: funcționarii sârbi de la primărie vorbesc doar sârbește cu ceilalți, după mulți ani de ședere într-o comunitate multi-etnică, unii germani cer funcționarilor să aparținând diverselor etnii să le cunoască limba, în caz contrar recurg

la mimici. Aceste atitudini traduceau în exterior lupta surdă pentru un loc central, pentru dominare în comunitatea mozaicată etnic:

Dar limba era aici doar instrumentul exterior. În nu limba era în litigiu. Ci doar atributele pe care aceasta le aducea cu sine. De ordin economic. Social. Cultural. Administrativ. Politic (Flora 1980: 164).

Micile conflicte etnice, înfruntările din coală și din comunitatea sa teasă sunt o reprezentare, la scară mică, a conflictelor și rivalităților mari. Uniforma paramilitară pe care o adoptă, în timp, și tinerele femei de etnie germană, este tratată cu ironie, replică la disprețului cu care tratează aceste formațiuni ale *Kulturbundului* celelalte etnii:

De crezi că acum-acum vor pleca într-o excursie alpinistă și parcă pe el nici nu-l observă. Parcă ar avea o aversiune față de bărbații bruni. Cei ce nu-s blonzi sau roșii. Și cei ce n-au pistrui pe față (Flora 1980: 221).

Cu cât tensiunea crește, cu atât relațiile aparent normale până nu de mult, se schimbă. Câmpeanu preferă să închirieze trăsura pentru diverse transporturi casnice de la etnicii maghiari, evitând să ceară servicii nemților. Cu timpul, aversiunea mocnită se va transforma în agresiune manifestă. Cafeneaua evreului Barman este prima întorsătură, geamurile sunt sparte ca un dublu protest: față de etnia proprietarului și față de elevii români care pregăteau serbarea de Crăciun și pregăteau scena acolo. Ceilalți se solidarizează contra vandalizării și decid participarea la serbarea pregătită de învingătorii de pârrintele Avram – care începe cu prima strofă a imnului regal sârb, *Bože Pravde*: „Obligația era obligație. Statul era stat” (Flora 1980: 245). Aadar nimeni nu pune în discuție autoritatea statului. Prima serbare românească a continuat cu lăutarii aduși de cărciumar de la Ismir, adulții continuând petrecerea până în zorii în cântece și dansuri sârbești și românești. Comunitățile multietnice confirmă mai bine faptul că îndeobște „culturile se află în relații variabile de comunicare și interferență, nicio cultură nu e singură pe lume și nu este singura valabilă, iar conservarea diversităților aflate în interacțiune este o condiție a dezvoltării umanității” (Georgiu 1997: 87). Grupat în jurul colii prin învingătorul Câmpeanu și al bisericii cu atitudine moderată datorită pârintelui Avram, nucleul din satul Glogov este emblematic pentru încercarea comunităților românești, în acest caz de două ori minoritar, în a-și înființa în sat, de a-și restructura cultura etnică în lumina noilor reglementări legale dintre Regatul României și Regatul Serbiei, pe fundalul tensiunilor care anunțau cel de-al doilea război mondial. Parte a fenomenului cognitiv, reprezentările sociale structurate afectiv și normativ, au ca punct de plecare modul în care indivizii înșiși se revendică de la un grup social, uneori în conflict cu felul în care ceilalți le percep apartenența și dreptul de a ocupa un loc într-un context mai mic sau mai mare.

Bibliografie

- Berger, Luckmann 1986: P. Berger, T. Luckmann, *La construction sociale de la réalité*, Paris, Méridiens-Klincksieck.
- Bonnardi, Roussiau 1999: C. Bonnardi, N. Roussiau, *Les représentations sociales*, Paris, Editions Dunod.
- Booth 1976: Wayne C. Booth, *Retorica romanului*, în române te de Alina Clej și tefan Stoenescu, Prefa de tefan Stoenescu, Bucure ti, Editura Univers.
- Cassirer 1994: Ernst Cassirer, *Eseu despre om. O introducere în filozofia culturii umane*, traducere de Constantin Co man, Bucure ti, Editura Humanitas.
- Curelaru 2006: Mihai Curelaru, *Reprezentări sociale*, edi ia a II-a rev zut , prefa de Adrian Neculau, Ia i, Editura Polirom.
- Flora 1980: Radu Flora, *Vârtejul*, Panciova, Editura Libertatea.
- Georgiu 1997: Grigore Georgiu, *Națiune, cultură, identitate*, Bucure ti, Editura Diogene.
- Kaufmann 2008: Kaufmann, Jean-Claude, *Materialul social al construcției individuale*, în „Secolul 21”, nr. 1-6, p. 34-44.
- Lepenies 1990: W. Lepenies, *Entre science et littérature, l'événement de la sociologie*, Paris, Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.
- Mih ilescu 2009: Vintil Mih ilescu, *Antropologie. Cinci introduceri*, Edi ia a II-a rev zut și ad ugit , Ia i, Editura Polirom.
- Neculau 1995: A. Neculau (coord.), *Reprezentări sociale*, Bucure ti, Editura tiin și Tehnic .
- Popi 2003: Gligor Popi, *Românii din Banatul sârbesc în secolele XVIII-XX*, Panciova, Editura Libertatea.
- Rouquette, Rateau 1998: M.-L. Rouquette, P. Rateau, *Introduction à l'étude des représentations sociales*, Grenoble, Presses Universitaires de Grenoble.

Constructions sociales dans la prose de Radu Flora. Le roman *Le tourbillon*

Ecrivain appartenant à la minorité roumaine d'ex-Yougoslavie, co-fondateur des études universitaires roumaines du même pays, Radu Flora s'était assumé le rôle de canalisateur et d'observateur de cette communauté. Le roman fait partie de la trilogie composée par les romans *Le piège*, *Le tourbillon*, *Le mur* – livres qui construisent véritables représentations sociales dans le contexte multiculturel d'ex-Yougoslavie, surtout dans la région Voïvodine, au milieu du siècle passé, avant et après la deuxième guerre mondiale.

Ayant comme point de départ l'idée que les représentations sociales sont une manière spéciale pour connaître et pour communiquer par la reconfiguration concrète du réel, les représentations des groupes ethniques minoritaires sur soi et sur les autres s'articulent multiples dans le contexte multiethnique, qui devient multiculturel. Les disciplines des sciences humaines corroborent des renseignements – ayant comme point de départ la psychologie sociale – pour la formation d'un modèle relativement unitaire des phénomènes représentationnels. L'analyse de la structure de la littérature de diaspora met en lumière un processus de transformation de la réalité sociale dans un objet mental fragmentaire. Les représentations assumées de milieu social par l'individu sont le produit de l'élaboration et de la transformation de plusieurs générations, mais les bras de balance dans les relations interethniques sont compliqués parce que la mémoire collective est inégalement stratifiée,

connaît des ruptures, dilutions, mais aussi un enrichissement des perspectives. Les représentations ne se rapportent pas aux perceptions spontanées – même si elles se sédimentent, par filtration, en temps, – mais aux images construites à la longue, qui expriment la réalité typique pour un individu ou pour un group. Le contexte où les personnages de Radu Flora évoluent est un mosaïqué ethnique, avec des solidarisations et désolidarisations, dictées par les intérêts de group ou individuels. La littérature figure des constructions sociales au niveau individuel et collectif, sur le fondement de l'anthropologie littéraire, ayant comme fondement la double expérience du personnage Mihai Câmpeanu – professionnel et militaire.

*Universitatea Tehnică Cluj-Napoca – C.U.N.B.M.
ROMÂNIA/
Universitatea din Novi Sad
SERBIA*

